

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Нові соціально-економічні умови в суспільстві актуалізують проблему вдосконалення та розширення спектру освітніх послуг. Нині одним із основних завдань, які вирішуються системою освіти, є підготовка всебічно розвинутої особистості, здатної навчатися упродовж усього життя, конкурентоздатного і мобільного фахівця. Дана проблема стає все більш актуальною в умовах постійної модифікації ринку праці, орієнтації системи освіти України на входження в єдиний світовий освітній та інформаційний простір. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії і практичній діяльності навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації.

Головний стратегічний напрям розвитку системи шкільної освіти сьогодні – це розв'язання проблеми особистісно-орієнтованої освіти – такої, де особистість учня перебуває в центрі уваги педагога, психолога, і в якій діяльність учіння, пізнавальна діяльність стає провідною, визначальною в тандемі *учитель – учень*, а традиційна парадигма освіти *учитель – підручник – учень* повинна бути замінена на *учень – підручник – учитель*. Таким чином, сучасна система освіти покликана виконати основні завдання соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, бо саме школа готує людину до активної діяльності в різноманітних сферах суспільного буття, саме від учителя залежить самореалізація та самовдосконалення особистості, її інтелектуальний, моральний та фізичний розвиток, формування позитивної Я-концепції і навичок міжособистісних відносин.

Слід брати до уваги і те, школа XXI століття – це школа полікультурного виховання, самовизначення і самореалізації особистості. В такій школі учні долучаються до духовних цінностей українського народу і світової цивілізації. Основний акцент у навчально-виховному процесі зміщується із засвоєння певної суми знань на формування готовності, здатності особистості до самонавчання, творчої діяльності, самовиховання. Нова школа створює образ Людини, розглядає освіту як шлях у царство Духа, духовної та матеріальної культури. Освітня сфера на сучасному етапі сама повинна бути спроможною до саморозвитку, самовдосконалення, ефективно використовувати наявні педагогічні інновації, які забезпечують високий рівень компетенцій школярів.

Прикметною ознакою сучасного освітнього простору є і те, що на ринок педагогічних послуг учитель виставляє свій високий професіоналізм, основу якого складає ґрунтовне, досконале знання педагогічних

технологій, вміння творчо застосовувати їх у повсякденній діяльності. Технології в роботі вчителя вже найближчого майбутнього будуть визначати його успіх, за даними дослідників, на 80 %, а індивідуальна майстерність – тільки на 20 %. Звідси випливає, що технологія в особистісному виконанні вчителя стає головним продуктом на ринку педагогічних послуг, запорукою успіху його педагогічної діяльності. Отже, маємо підстави стверджувати, що головне призначення сучасного вчителя не стільки дати знання учням, скільки навчити їх сприймати ці знання, створити таке середовище, яке б формувало творчу активність учнів, а не просто привчало їх до слухняного виконання вимог педагога. Учень повинен відчувати свої інтелектуальні можливості та знати шляхи їх продуктивного використання.

Підкреслимо, що вирішення цих і багатьох інших завдань неможливе без запровадження нових педагогічних технологій в практику роботи педагогів, у тому числі й учителів початкових класів.

Перш ніж перейти до тлумачення різних видів педагогічних технологій, стисло охарактеризуємо їх сутність та зміст.

Педагогічною технологією називають напрям у педагогіці, який має на меті підвищення ефективності освітнього процесу, гарантоване досягнення тими, кого навчають, запланованих результатів навчання. За своєю сутністю інновації є продуктом або найвищим проявом педагогічної творчості, особистим доробком окремого автора – вчителя, науковця чи цілого колективу (авторська школа М. Гузика, програми «Довкілля» В. Ільченко, «Життєтворчості особистості» І. Єрмакова, лабораторії інновацій інституту педагогіки НАПН України).

Сутність і походження педагогічних інновацій у своїх працях аналізували К. Ангеловський, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень, В. Паламарчук, І. Підласий, О. Савченко та ін. Особлива роль у вдосконаленні навчального процесу, безперечно, належить науковим ідеям. Так, в окремих загальноосвітніх школах широко використовуються такі теорії, як поетапне формування розумових дій (П. Я. Гальперін), проблемне навчання (І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов), розвивальне навчання (Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, Л. В. Занков), розвиток пізнавального інтересу (Г. І. Щукіна), оптимізація навчання (Ю. К. Бабанський). Загальні і специфічні особливості творчої (інноваційної) педагогічної діяльності вчителя у 60–80-х рр. минулого століття досліджували В. І. Загвязинський, В. А. Кан-Калик, Н. В. Кузьміна, В. А. Сластьонін та ін. На сучасному етапі проблемами педагогічних нововведень займаються А. Зязюн, І. П. Підласий, О. І. Пометун, Л. П. Пуховська, О. Я. Савченко та ін.

Метою даної статті є виокремлення та аналіз педагогічних технологій, які активно використовуються у навчально-виховному процесі сучасної початкової школи.

Варто зазначити, що нові засоби навчання постійно викорис-

товувалися в школах чи то шляхом масового залучення новизни, чи то в результаті створення оригінальної методики навчання учнів. Сьогодні впровадження педагогічних новацій набуває дещо іншого характеру, вони стають більш вимогливими, тобто сучасна школа зорієнтована на використання лише тих досягнень педагогічної науки, які відповідають її потребам, забезпечують успішне виконання соціального замовлення. Таким чином, запорукою успішного втілення педагогічної технології є вміння учителя обирати оптимальні педагогічні рішення, кращі для даної ситуації зміст, форми, методи навчання і виховання, тобто його педагогічна творчість. А педагогічна творчість, у свою чергу, стає каталізатором педагогічних технологій.

З огляду на вищевикладене, значний інтерес у сучасних учителів викликають інноваційні педагогічні програми, які зарекомендували себе як високоефективні. До найпоширенішої технології педагогічної діяльності, без якої не обходиться жоден урок у сучасній початковій школі, належать дидактичні ігри. Під час проведення дидактичних ігор учитель передає учням знання та розвиває ігрову діяльність. При цьому відбувається творче формування особистості дитини у процесі навчання, забезпечується гармонізація навчальної діяльності та вироблення стійких пізнавальних інтересів у дітей, органічно поєднується їх навчальна й ігрова діяльність. Так, організовуючи на початку уроку з будь-якої теми словникову або термінологічну роботу, вчитель може внести соціоігровий компонент – гру «Сила силенна». Для її проведення клас ділиться на мікрогрупи (5–6 осіб). Після того, як команди зайняли місця, вчитель вивішує плакат, на якому різними кольорами, великими і дрібними літерами (але так, щоб було видно) вздовж і впоперек написано 5–10 слів. Після заздальгідь визначеного часу (1–2 хв.), плакат знімається, а команди записують усі слова, що запам'яталися. Після цього здійснюється взаємоперевірка учнями з опорою на плакат, вивішений для перевірки. Після завершення виконаної роботи визначаються переможці. Ще однією цікавою формою ігрової діяльності може бути рольова гра «Інтерв'ю письменника». Клас поділяється на пари (по партах). Один з учнів виконує роль кореспондента, інший – письменника. Представники творчої групи «кореспондентів» ставлять запитання з біографії та творчого шляху письменника, учні, які виконують роль самого письменника, відповідають. Практика засвідчує, що використання ігрової технології навчання в початковій школі вимагає від учителя винахідливості, творчості, постійного пошуку нових засобів і прийомів навчання.

Аналіз педагогічних реалій показує, що в останні роки в діяльності вчителів початкової ланки освіти активно використовуються інтерактивні педагогічні технології. Це і робота в парах, малих групах, «карусель», «методика незакінчених речень», «мікрофон», «дерево рішень», імітаційні ігри та ін. Такий підхід, за нашими спостереженнями, стимулює

мислительну діяльність учнів, дає змогу їм визначити власну позицію, формує навички відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми, не залишає в класі учнів, байдужих до вирішення навчальних завдань.

Пріоритетними серед педагогічних інновацій, за даними сучасних досліджень, є: особистісно-орієнтоване навчання (44,4 % на обласному рівні експерименту, 23,8 % – на всеукраїнському), інтегроване (відповідно 10,2 % та 2,9 %), диференційоване (5,8 % та 11,9 %), розвивальне навчання (10,6 % і 15,6 %).

Під час емпіричного аналізу з'ясовано, що інноваційна діяльність здійснюється на базі 374 загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) різних рівнів і типів, з них на всеукраїнському рівні – 130, на обласному – 244. Практично всі вони підтримуються методичними і науково-педагогічними працівниками Центрального та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Найбільшого поширення в окремих регіонах України набули інновації, про які піде мова далі. Програма «Крок за кроком» (кер. Н. М. Бібік, Л. П. Кочина, Н. З. Софій) – охоплено 36 ЗНЗ. Програмою передбачено, зокрема, тематичне навчання – інтеграція змісту різних предметів навколо певної теми, цікавої для учнів. Теми визначаються вчителями після їх обговорення з учнями і батьками. У процесі тематичного навчання, наприклад, при вивченні теми «Ліс», школярі можуть прочитати про ліс і його мешканців, набути знання з географії та біології, зайнятися математикою (розрахувати час, що знадобиться їм для того, аби дістатися до лісу), описати свої пригоди в лісі, намалювати ліс і розіграти невеличку виставу про свою подорож до нього. Учні продовжують самостійно опановувати тему вдома. Для цього використовуються зошити, картки з домашніми завданнями та спеціальні навчальні ігри, в яких може взяти участь уся родина. Ці ігри роздаються учням у вигляді особливих «портфелів». З метою спостереження за розвитком молодших школярів учителі розробляють для кожного з них так звані «портфоліо», де зберігають їх найкращі роботи. Результати спостережень учитель повідомляє батькам. Перевага за даною програмою надається індивідуальній роботі з учнями. При цьому школярі працюють як самостійно, так і в парах або у складі динамічних навчальних груп. Робота проводиться у формі ігор-змагань під час читання, занять математикою, взаємоперевірок тощо.

Найбільш цікавими для дітей є заняття у динамічних навчальних групах, які працюють у «центрах діяльності» (грамоти, математично-маніпуляційних ігор, природознавства, мистецької діяльності, драматичної діяльності тощо). Такі центри створюються у класному приміщенні, формуючи особливе розвивальне середовище. Щодня вчитель поділяє клас на групи, враховуючи бажання учнів займатися тією або іншою

навчальною діяльністю у відповідному «центрі» в межах вивчення інтегрованої теми. Завданням педагога є корекція складу груп і часу їх перебування у певному «центрі», заохочення учнів до зміни виду діяльності таким чином, щоби протягом тижня всі школярі опанували програмний матеріал відповідно до вимог навчального плану. Фронтальна робота з учнями здійснюється у формі міні-уроку тривалістю 15–20 хв., під час якого викладають новий матеріал, та у вигляді «ранкових зустрічей». «Ранкові зустрічі» передують урокам і присвячені спілкуванню вчителя з учнями та їх батьками. Педагог обговорює з дітьми події їх життя, здійснює необхідний психотерапевтичний вплив, планує з учнями та їх батьками роботу протягом дня, формує склад навчальних груп тощо.

Програма розвитку дітей «Росток» (кер. Т. О. Пушкарьова) передбачає інтеграцію змісту початкової освіти навколо взаємопов'язаних тем курсу «Навколишній світ», які поступово розкривають цілісну картину світу, «Вчимося спілкуватись», «Природи лагідна краса», «У світі симетрії», «Про мене і про тебе» (1 клас), «Осінь калинова», «Зимові чари», «Веснянки» (2 клас), «Великі подорожі», «Подорож у рослинний ліс» (3 клас).

Необхідно зазначити, що при створенні навчального предмету «Навколишній світ» враховувалися питання, що найбільше цікавлять дітей молодшого шкільного віку, а також закономірності розвитку творчих здібностей учнів. У процесі вивчення матеріалу цього курсу учні малюють, ліплять, музикують, співають, читають, складають вірші, беруть участь у театралізованих постановках.

Не менш цікавою є для учнів початкових класів виховна програма «Рекреаційна технологія», автором якої є Дубогай О. Д. Автор інновації враховує взаємозв'язок пізнавальної і рухової активності учнів у процесі навчання.

Основним компонентом цієї програми є вироблення у молодших школярів динамічного стереотипу правильної постави за допомогою утримання на голові мішечків із сіллю під час уроку. Водночас на уроках проводяться фізкультпаузи спрямованої дії у вигляді м'язо-суглобної та дихальної гімнастики, що супроводжується виголошенням учнями окремих звуків, текстів, лічилок та кричалок. Це сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу, покращенню функції дихання, емоційному заспокоєнню школярів за рахунок позитивного впливу голосових модуляцій на кору головного мозку.

Педагогічний пошук учителів-практиків завжди спирається на досягнення психолого-педагогічної науки. Відкритість українського суспільства дала змогу педагогам ознайомитися з розробками вчених провідних країн світу, які лягли в основу програми міжнародного фонду «Відродження», «Школа ХХІ століття».

Головна мета програми – системний вплив на шкільну освіту, на

підвищення її якості, на розвиток критичного мислення учнів, підвищення кваліфікації вчителів та досягнення позитивних змін у навчально-виховному процесі.

Розв'язанню цих актуальних проблем значною мірою сприяє і програма «Читання та письмо для розвитку критичного мислення» (ЧПКМ).

Програма ЧПКМ, розроблена американськими вченими Куртом Мередітом, Джбані Стілом, Чарльзом Темплом та Скотом Вальтером, апробується у 14 країнах світу, її елементи використовуються і в школах України.

Концептуальні основи ЧПКМ сформульовані в таких основних положеннях:

1. Знання має цінність лише тоді, коли воно зрозуміле та використовується концептуально.
2. Майбутнє відкрито для тих, хто критично перевіряє інформацію та вибудовує свої власні переконання.
3. Критичне мислення виникає внаслідок сконструйованого навчального процесу.
4. Коли класи перетворюються на громади тих, хто вчиться, тоді маємо розмаїття думок.
5. Викладання має бути ясным і зрозумілим, навчання – це активна та розсудлива діяльність.
6. Критичне мислення потребує часу, уваги та мети.

Запропоновані стратегії навчання мають за мету стимулювати учнів ставити запитання:

- Що я думаю про це?
- Як ця інформація відповідає тому, що я вже знаю?
- Що я можу зробити іншим чином тепер, коли я володію новою інформацією?
- Як ця інформація впливає на мої погляди?

Розглянемо окремі методики, запропоновані програмою.

1. Багаторівневе опитування.

Критичне мислення може стимулюватися різноманітними запитаннями вчителя.

2. Буквальні запитання – такі, що потребують фактичної інформації. Вони, як правило, розраховані на пригадування, їх легко знайти в тексті, вони не передбачають самостійності учнів.

3. Запитання та перетворення вимагають від учня подати інформацію в іншому вигляді (описати ситуацію, намалювати тощо). Відповідаючи на такі запитання, учні мають мати власне бачення цієї інформації.

4. Запитання та тлумачення розраховані на пошук зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями та цінностями.

---

5. Запитання та застосування наявних знань дають учням змогу досліджувати далі логічні завдання, які зустрічаються в текстах для читання.

6. Аналітичні запитання пропонують відповісти, скажімо, чи була певна подія обумовлена; учні можуть визначити мотиви певного персонажа, скласти план дослідження тощо.

7. Запитання та синтез спонукають до творчого розв'язання завдань і нестандартного мислення. Такі запитання дають змогу використати весь масив знань для розв'язання конкретної проблеми.

8. Запитання на оцінку потребують від учнів власних суджень, винесення оцінок щодо цінності набутої інформації, вчинків героїв тощо.

Згідно з думкою автора методики Сандерса, різноманітні запитання утворюють ієрархію, нижній щабель якої посідають буквальні запитання та запитання на ерудицію. Запитання, розраховані на вироблення власних оцінок та суджень, розглядаються Сандерсом як запитання найвищого рівня.

Готуючи задати запитання учням, підбираючи тексти для опрацювання, вчитель має передовсім спитати у себе:

- Чому я не хочу, щоб мої учні прочитали цей матеріал?
- Що учні зрозуміють, коли прочитають текст?
- Що я хотів би, щоб учні зробили після прочитання тексту?
- Які найзначніші проблеми піднімаються у тексті?
- Яким досвідом можуть збагатитися і поділитися учні після прочитання тексту?

Відповіді на ці запитання допоможуть учителеві побудувати систему запитань до учнів. Для прикладу зупинимося на двох технологіях.

Читання з позначками

На початку уроку вчитель просить учнів згадати все, що вони знають за темою уроку, чи про подію, яка описана у тексті.

Далі учні приступають до читання тексту, роблячи олівцем позначки: V – знав раніше; + – отримав нову інформацію; X – прочитане суперечить тому, що я знав чи думав; ? – це мене зацікавило, хотів би дізнатися про це більше. Після опрацювання тексту учні можуть заповнити таблицю.

V	+	X	?
---	---	---	---

Кубування є методом навчання, що сприяє розвитку основних операцій мислення.

Для реалізації цієї методики можна взяти куб, на кожному боці якого слід зазначити операцію мислення відповідно до крапок-позначок: одна крапка – опишіть це; дві крапки – порівняйте це; три крапки – асоціюйте це; чотири крапки – проаналізуйте це; п'ять крапок – знайдіть застосування цьому; шість крапок – запропонуйте аргументи «за» і

«проти».

Кубування можна використовувати в ігровій формі. Наприклад, підкидаючи кубик та виконуючи завдання, написане на його боці.

Як бачимо, програма ЧПКМ дає змогу вчителю теоретично осмислити проблеми розвитку критичного мислення та підібрати сучасні методи роботи на уроці, зробити процес навчання активним, а мислення учнів – творчим і самостійним.

Отже, сучасні зміни в освіті, зокрема початковій, зробили актуальним звернення і вчителів, і вчених-педагогів до проблем застосування активних та інтерактивних технологій навчання. У свідомість українських учителів поступово, через публікації останнього часу і через систему науково-методичної роботи, закладається думка, що педагогічні технології навчання створюють необхідні умови як для становлення і розвитку компетентностей учнів, так і для розвитку та виховання особистості активних громадян України з відповідною системою цінностей.

Сьогодні маємо підстави стверджувати, що в українській педагогіці адаптовано, теоретично обґрунтовано і залучено до використання вчителями початкової школи широкий спектр інтерактивних технологій: це й велика кількість парної та групової роботи, і навчальні обговорення, і рольові ігри та імітації та ін. Актуальним завданням учителів початкових класів і надалі залишається вивчати їх, адаптувати до своїх можливостей і, головне, активно використовувати у своїй практичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерактивні технології навчання в початковій школі : навчальний посібник / Біда О. А., Кравчук О. В., Коберник Г. І. та ін. – Умань : РВЦ «Софія». – 2007. – 212 с.
2. Даниленко Л. І. Педагогічні інновації та інноваційні технології / Л. І. Даниленко // Педагогічні технології. – 2004. – № 6. – С. 23–26.
3. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / С. Г. Крамаренко // Відкритий урок. – 2002. – № 5–6. – С. 7–10.
4. Сучасні шкільні технології / упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – Ч. 2. – 128 с.